

UDK 930.85(497.5 Osijek)
Pregledni članak
Priljubljen 1. 3. 2010.
Prihvaćen 15. 11. 2011.

MIRTA BIJUKOVIĆ MARŠIĆ

Odjel za kulturologiju
Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku
Trg Svetoga Trojstva 3, HR-31 000 Osijek
mbmarsic@unios.hr

KULTURNI IDENTITET GRADA OSIJEKA DEVEDESETIH GODINA 20. STOLJEĆA – PARADOKS PROSTORA

Osijek je grad jakih kulturoloških projekata. U ratnim uvjetima Domovinskog rata kulturno djelovanje bilo je vrlo snažno i raznoliko u multimedijalnom ispisu. Odgovor kulturom na rat obilježio je širi slavonski prostor, ali ovaj je rad usmjeren na prostor najvećeg slavonskog grada – Osijeka. Rad će prikazati projekte i autore medijski prepoznate u *Kultu*, podlistku *Glasa Slavonije* i časopisu *Književna revija*. Projekti će biti prikazani u kontekstu književnosti, likovne i glazbene umjetnosti i njihovu doprinosu kulturološkom prostoru. Osječko ratno pismo složene je identitetne gramatike – označava kulturološke povijesne tragove u riječi, slici, zvuku i pokretu. Uobličena je nova kulturna scena koja je svojom energijom djelovala na punom radnom opstanku prostora grada. Afirmiran je prostor urbane kulture. Isprepletene su medijske i izvorne žanrovske označice. Paradoks prostora očituje se u jakim kulturološkim projektima u teškom i dramatičnom razdoblju za prostor grada, za slavonski kao i za cjelokupni hrvatski prostor. Povijesni kulturološki izvori u susretu su sa suvremenošću ustrojstva moderniteta kao ogleda o sebi, o identitetu. Osijek, predratno zakočen komunističkim nadzorom nad slikom ustanova u kulturi, umjetnosti, masmedijima, u ratu se slavonično osvještuje, njegovi se znanstvenici i kulturni djelatnici zalažu za zavičajne kroatistične projekte. Osijek je medijskim ustrojem djelovao metropolski, bez autoritarnosti, visoko samokritično, a dobrim dijelom i radi *Glasa Slavonije*.

Ključne riječi: Osijek, 1990-e, Domovinski rat, *Kult*, kulturološki projekti

1. Devedesete – vrijeme dokumenta¹

Početak devedesetih, za trajanja rata i u prvim godinama nakon njegova završetka, središnja je strategija hrvatske proze bila dokumentarizam – zapisi neposrednih svjedoka i vidilaca ratnih zbivanja, bilo kao citat tuđih usta ili kao autentična priča u prvom licu. Bila je to poetika osobnog ratnog iskustva. Dokumentarizam je potisnuo fikciju iz dvaju razloga. S jedne strane, ratna je zbilja bila toliko fantastična da je djelovala romanesknije od bilo kakva romana. Trebalo ju je samo zabilježiti u skladu s krilaticom fiktivne konstrukcije. Drugi je razlog bio strah od ideoloških manipulacija. Pisci, neposredni vidioci rata, vjeruju da su doživjeli autentičnu zbilju, ali se boje što će se s njom dogoditi naknadnim radom diskursa (Oraić-Tolić 2005).

Dubravka Oraić-Tolić hrvatsko ratno pismo označava s jedne strane kao stvarno pismo koje su ustanove i pojedinci pisali kako bi razjasnili istinu o ratu protiv Hrvatske, a s druge strane kao način pisanja koji se pojavio i prevladavao u hrvatskoj kulturi u vrijeme rata. Kao prekretnica u načinu shvaćanja te sintagme iznosi se datum međunarodnog priznanja Hrvatske 15. siječnja 1992. Otada ratno pismo prestaje biti dominantnom pojavom hrvatske kulture, a ratna se tematika seli u druge književne žanrove: prozu, dramu, dnevnike, sjećanja na rat (Oraić-Tolić 1992). U tom se kontekstu hrvatsko ratno pismo odnosi na tri tipa tekstova: apele, iskaze i pjesme. Autori hrvatskog ratnog pisma bili su svi slojevi hrvatskog društva u domovini i iseljeništvu (pisci, sveučilišni profesori, umjetnici, predstavnici narodnih zajednica i manjina, hrvatski vojnici, nepoznati građani, djeca). Goran Rem u filološkoj studiji *Slavonsko ratno pismo* obuhvaća razdoblje od 1991. do 1994. godine pod zajedničkim nazivnikom ratnog pisma. U ovom radu koristit će se sintagma (osječko) ratno pismo objedinjujući ratno pismo u užem smislu i pismo ratne tematike u drugim književnim žanrovima, a kronološki pratit će razdoblje od 1991. do 1995. godine.

1.1. Osječki paradoks

Paradoksalnost stanja u gradu Osijeku bila je takva da je ratni kontekst aktivizirao kulturnu djelatnost i doveo ju na zavidnu razinu. Ključna pokretačka snaga nastala je iz studentske/alternativne/različite kulturne scene okupljene još krajem osamdesetih u SKUC-u gdje su se gotovo svakodnevno odvijale kulturne projekcije, književne tribine, filmske projekcije, koncerti, kazališne i kinopredstave. Književnici, slikari i glazbenici unutar prostora

¹ Usp. Zlatar 1995.

grada postali su svjesni važnosti očuvanja svoje povijesne suvremenosti i suvremene povijesti. Ta je alternativna scena gotovo preuzela ulogu institucijske proizvodnje kulture, dala Osijeku urbani kulturni identitet i jaku kulturnu produkciju, do danas neponovljenu. Fantastična energija polis-grada (Flaker 2006).

Zbilja je omela mnoge institucije u njihovu djelovanju. Hrvatsko narodno kazalište, Muzej Slavonije, Galerija likovnih umjetnosti Osijek, Dječje kazalište, glazbena i književno-časopisna scena bili su nazočni ratu usprkos. Ratne su okolnosti napravile nužnu fokusaciju svih vrsta i žanrova na tematskom planu. Pisalo se, stvaralo *o ratu, zbog rata, usuprot ratu*. Ako je tematski prilično jasno izvođenje svih triju tematskih usmjerenja (o, zbog, usuprot) u konkretnim umjetničkim i publicističkim radovima, dotle je najmanje jasno kako je to rat zapisan u pismu kulture. Kulturom se nazivaju i sve one izvedbe koje su uskočile u posao uobičajeno predviđen za djelatnosti institucija u kulturi. Od izvedbi za koje je nužno okupljanje publike prešlo se na izvedbe u kojima je moguće pojedinačno samostalno konzumiranje nekog ostvarenja. Književne su, glazbene i kazališne večeri zamijenjene pismima njezinih prvotnih izvoditelja, zapisima i komentarima potom objelodanjenih u svescima časopisa (tijekom 1991. *Književna revija*), u podlistku tjednih novina (primjerice prilog *Kult* novina *Glas Slavonije*). Osijek je 1991, 1992. i 1993. bio ne samo još jedan grad koji ima snage odgovoriti na rat iz zalihe svojega kulturnog identiteta nego je bio grad izuzetno pozorno promišljenih projekata tog odgovora, obilježen ratnim pismom koje se pokazalo u osobitoj i visokoj recepcijskoj osjetljivosti, potpunoj isprepletenosti masovnih medija, kulture i umjetnosti (Rem 1997). Osijek postaje slavonska ratna metropola, *slaba* metropola upozoravajući ležernim neraspoloženjem postmodernog stanja i drugo mjesto svekolike živosti ratne Hrvatske (Branko Maleš prema: Rizvanović 1992).

Ratna književnost polazi očito od ratnih trenutaka u Osijeku pod opsadom, onih multimedijalnih stranica koje poznajemo pod imenom *Noise Slawonische Kunst*, fenomena koji je pokazao mogućnosti dostojanstvenog odgovora mladih na urbidnu agresiju rakijom i desetercem opijenih vojnika koji su se, rasterećeni etničkog balasta, spustili s Tomičeve “karaule” i – nekog jesu, nekog nisu – “iznenadili” (Flaker 2006). *Noise Slawonische Kunst* projekt je intermedijalnih interesa koji okuplja osječki *intelektualno/umjetnički* energetske potencijal koji dokumentiranjem vremenske i prostorne odrednice slavonskog bojišta preko fotografije, teksta, videozapisa, zvuka odolijeva kulturnom bukom osječke ratnoj zbilji. Pokretači su i realizatori većeg dijela tog projekta: Goran Rem, Delimir Rešicki, Julijana Matanović, Miroslava Vučić, Ivica Zec, Ivan Faktor, Milan Živković (Sabljić 1992).

2. Slavonija jest *Kult*²

U ratu nastavljaju djelovati i osječki fanzini³, snažni dokumenti zbilje. Oni su posebnom umjetničkom snagom opisivali i upisivali prostor. Vezani su ponajprije uz projekt *Noise Slawonische Kunst*. Osječku periodiku 90-ih čine: fanzin *Noise Slawonische Kunst*, *Heroina*, *Književna revija*, *Glas Slavonije*, *Slavonski magazin*, *Gardist*, *Kormoran* i *Kult*. *Heroina* (osječko-zagrebački rock-magazin) prijeratnim i poslijeratnim ispisivanjem rock-senzibiliteta gradu daje nov identitet, jedinstven na hrvatskom prostoru. Uredništvo, Darko Jerković, Delimir Rešicki i Zoran Jaćimović, urbanim senzibilitetom pop-kulture i rock-kulture, medijske kulture i medijske kritike oblikuje snažne postmoderne dokumente.

Osječko je ratno pismo u kontekstu hrvatskog ratnog pisma drugačije upravo po tome što se pokazuje u osobitoj i visokoj recepcijskoj osjetljivosti, potpunoj isprepletenosti masovnih medija, kulture i umjetnosti te ispisivanju suvremenosti. Rat nije bio jedina tematska odrednica. Upravo suprotno, pisali su se prikazi najnovijih inozemnih glazbenih uradaka (koncerata, albuma), prikazi suvremene europske književnosti, postavljale su se predstave, likovne izložbe ... Rat je postao poticaj životu. Pisalo se o suvremenosti u punini njezina značenja. Autori pokazuju pripadnost ratnom vremenu i urbanom prostoru izlažući svoju prepoznatljivost, osobnost i konstantnost. Najbolji je i najslikovitiji dokaz navedenim tvrdnjama podlistak za kulturu *Kult* čija je potpuna bibliografija rezultat ovog istraživačkog rada i navedena je u prilogu.

Podlistak za kulturu *Glasa Slavonije* počeo je izlaziti 1. veljače 1992. Urednik mu je Davor Špišić i u svom prvom uvodniku navodi zadaće i ciljeve:

“Podlistkom kulturnih i underground zbivanja *Podzemlje* bi, promotrimo li ozračje u kojem živimo, bilo sve prisutnijom odrednicom, namjeravamo upriličiti dvojaki efekt. Prvo očuvati Duh u rastočenim glibovima posve nesklonima mentalnoj higijeni. Zadaća ludička. Luđačka. U militariziranom vremenu odabiremo jedinu Militantnost, onu u gradnji zabrana svakovrsnoj soldatizaciji Uma. Druga se namjera otvara iz prve. Odškrinuti ozračje naših normalnih vokacija: književnih, glazbenih, bučnih i mučnih, gledateljskih, konzumentskih, ... No, prije toga, valja nam zadržati Muze oboružanima. I to je prava metamorfoza stare floskule. S time da oružje ne zaboravi o čijem je boku pripasano. Sukrvice na

² Preuzeto iz uvodnika prvog broja *Kulta*.

³ Fanzini – magazini okupljanja oko zajedničke usko izdvojene ideje, odatle predmetak fan/obožavatelj nečega, nekoga (Rem 1997: 19).

izranjenim udovima Slavonije dokazom je nove Samosvijesti. Iz zgarišnog fundusa vapi nova energija. Potrebno je samo razvrgrnuti naslage pepela. Slavonija jest Kult. Iz svakog rova i svakog podrumskog mazohizma oblikuje se potvrda novo/starog kulta osviještene Ravnice. Ne želimo li da se san-tjeskoba pretoči u poželjni socrealistički krajobraz, moramo sazdati nove rovove i ne dopustiti da se uruše u prah Tlapnje. Otud naša skromna udruga profesionalnih i intimnih napora u iskanju Sposobnih i Hrabrih koji plediraju istoj misiji. Stoga, nizom autorskih, analitičkih, ali i usputnih, bljeskovitih tekstova-misli predstavljamo cjelokupnost projekta Noise Slawonische Kunst (naša zabilježba figurira kao fanzin NSK br. 6) i njegova war-ulomka naslovljenog kao *27. lipnja, raskrižje na Klajnovoj*. Nizom prijeratnih iskaza, oblikujući svoj fragmentarni svjetonazor, NSK se u mračnoj izbi nasilja osovljava kao posve prirodan katalizator novih podražaja. I što je najintrigantnije, teži Budućemu kao posve siguran залог jednog bučnog zrcala teroru (nikad do kraja zgaženom) nad svime što Čovjeka čini. Kult-ov-ska ili kulturna prosudba sličnih Identiteta bit će naša sljedeća namjera. O uspjehu neka sude drugi” (Špišić 1992: 19).

Kult je izlazio sedam mjeseci. Ni prije njega ni poslije njega nije se ponovilo ništa slično. Iz prvog je uvodnika vidljivo da je urednik, svjestan paradoksalnosti stanja u kojem nastaje podlistak za kulturna i underground zbivanja, ipak vrlo ambiciozno postavio zadaće nastojeći nadići “podzemlje” u kojem nastaje naglašavajući snagu i “osviještenost Ravnice”. Zanimljiv je i naglasak na imenicama i pridjevima (Ravnica, Podzemlje, Duh, Čovjek, Buduće, Hrabri, Sposobni, Tlapnja) koje autor piše velikim slovom te iskazuje tako poštovanje prostoru iz kojeg i kojemu se obraćaju, kao i ljudima (suradnicima i čitateljima) tog istog prostora.

Prilog 1. Naslovnica prvog broja *Kulta*

Suradnici su *Kulta*: Dražen Bađun, Ivan Božičević, Tugomil Čopčić, Branimir Donat, Sanda Ham, Josip Horvat, Zoran Jaćimović, Darko Jerković, Katja Jocić, Sandra Križić-Roban, Ana Lederer, Ana Lendvaj, Zvonko Maković, Branko Maleš, Dubravko Mataković, Julijana Matanović, Bogdan Mesinger, Anđelko Milardović, Pavao Pavličić, Goran Rem, Delimir

Rešicki, Nenad Rizvanović, Ivan Salečić, Davor Špišić, Dubravka Vrgoč, Miroslava Vučić, Feđa Vukić, Janko Vukmir, Ingrid Žic, Milan Živković i Ivica Župan.

Kultura je *Kultom* dobila mnogo, a njegovim nestankom izgubila još više jer je taj podlistak za kulturu bio najveći medijski prostor za kulturu u jednim dnevnim novinama. *Kult* je u rujnu 1992. preoblikovan u prilog *Magazin*, prvo u okviru subotnjeg izdanja, a kasnije izdvojenog 1993. u *Slavonski magazin*, te je izgubio prvotnu zadaću i kulturološku odrednicu. Nije uspio zadržati svoje brojne suradnike-volontere koji su redovito slali svoje tekstove i podržavali tako njegovo izlaženje.

2.1. Davor Špišić

Davor Špišić do 1990-ih bio je urednik kulturne rubrike *Glasa Slavonije*. Od 1. veljače 1992. urednik je *Kulta*, podlistka za kulturu *Glasa Slavonije*. U ratnom je Osijeku bio ratni reporter. Vrlo intenzivno doživljava i promišlja ratno i poslijeratno stanje u Osijeku što se čita i u njegovu kolumnističkom, reportažnom (*Svlačenje smrada*, *Trbuhozborci*), uredničkom, a i dramskom radu. Uz ratno razdoblje tematski je vezana i prozna trilogija koju čine *Slavonska krv* (koautorstvo s Darijem Topićem), *Svlačenje Smrada* i *Trbuhozborci*.

Špišićeve su drame objavljene u dvije knjige – *Predigre* (1996) i *Raj bez fajrunta* (2001). Prva, *Predigre*, zbirka je triju dramskih tekstova koji se nadopisuju na poetiku ratnog slavonskog pisma. Opisuje ratno ludilo i beznadnost koja je obilježila 90-e u Osijeku. U drugoj se knjizi drama *Raj za pse*, koristeći tehniku montaže raznorodnih žanrova i ugođaja, približava strujanjima u suvremenoj svjetskoj dramaturgiji, ponajprije u anglosaksonskoj drami, radikalno poseže u smrt kao jedini način razrješavanja prošlosti, osvetoljubivih sjećanja i utopijskog smirenja strasti.

Ratna drama *Dobrodošli u rat!*, nadrealističko snoviđenje ratnih strahota, praižvedena je u osječkom HNK-u 1992. godine. *Drama Jug 2*, koju je praižveo HNK u Osijeku 2003. u režiji Aide Bukvić, tematikom se nadovezuje na Špišićeve dosadašnje dramske preokupacije, upisuje u dramsko tkivo ulicu, grad, (ne)preživljavanje, narušene međuljudske i obiteljske odnose. Špišić unosi nov prepoznatljiv dramski rukopis na osječku kazališnu scenu koja je vapila za drugostima.

Potpunu zrelost sloj *špišićevske* ironije doživljava u dramskom tekstu *Godina dobre berbe* koji je svoje izvođenje na pozornici Studentskog centra imao na *Osječkom ljetu mladih* 1997. godine. U tekstu *Godina dana berbe* čita se pribranost koja čitatelja prenapregnuto zadržava od opisa same uvodne

scene preko tamnih dijaloga do konačnog još tragičnijeg kraja. Špišić se u svojim dramskim tekstovima pokazao kao vrstan dramski pisac čiji se tekstovi mogu uspješno pretvoriti u scenski oblik, što potvrđuje njegovu pripadnost zapadnoeuropskom teatrološkom krugu. Pervertirana i apsurdna stanja unutar uvjerljivo konkretne obitelji predstavljaju i metaforu šireg socijalnog stanja (Sablić Tomić i Rem 2003). Špišić je i jedini razvijeni hrvatski autor horor-proze, izdvaja se predmetom zanimanja – zanima ga *trash horror* – horor iz života, horor iz crnih kronika, koristi i elemente fantastičnosti, ali tek kao potporu temeljnoj priči (*Kuke za šunke*).

2.2. Memorija pamćenja

Naslovna kolumna Branka Maleša pod naslovom *Memorija pamćenja* otvara gotovo sve brojeve *Kulta*. Promišljanja svakodnevice (političke/društvene/kulturološke – tada teško odvojivih pojmova) u ozračju ratnih zbivanja upisivala su se u prostor stvarajući jake dokumente vremena.

Memorija kao temeljna antropološka odrednica želi spriječiti zaborav imaginacijom, i to tako da se ono čega se valja sjetiti, čemu prijeti nestanak, predstavi slikom i deponira na obilježenim mjestima raščlanjenog prostora u koji se može ulaziti. Postmodernim je teoretičarima više stalo do pamćenja, neiscrpane zalihe arhiva, negoli do stremljenja k budućnosti. Nakon vječito novog dolazi do povratka istog pri čemu je i sama promjena od linearnog k cikličnomu figura ponavljanja (Lachmann 2002). Pojam pamćenja upotrebljava se uglavnom u dva smisla – eksplicitno ili implicitno – kao duhovna sila koja osigurava s jedne strane kontinuitet i opstojnost naše kulture (kulturološko pamćenje), a s druge strane kao jedinstvo i konzistentnost naše osobe (autobiografsko pamćenje). U oba slučaja pamćenje je nesumnjivo naše najsnažnije oružje u borbi s vremenom, kaosom i smrću (Benčić 2006).

Krizna razdoblja, povijesne prekretnice kulturološke su činjenice i stalna mjesta propitivanja. Svekoliko iskustvo koje iščitavamo u kolumni *Memorija pamćenja* otvorilo je prostor promatranja kulture u najširem smislu. Ta jaka naslovna sintagma kategorički naglašava važnost pohranjivanja onog što se ne smije izgubiti u zaboravu. Kolumna *Memorija pamćenja* kulturna je memorija grada koji je identitet ispisao zavidnim modernitetnim rukopisom ratu usprkos. Mozaična struktura zapisa, percepcija širokog raspona događaja, medijskih informacija, medijskih interpretacija, kritičnost, kulturološka osviještenost, aktivizam, (auto)ironija i dosljednost obilježja su Malešova rukopisa.

Dio je kolumni *Memorija pamćenja* ukoričen u knjizi kolumni Branka Maleša *Treniranje države* objavljene 1994.

Redovita je kolumna *Kulta* i *Dobre slučajnosti* Ane Lederer koja propituje teatrološku suvremenu hrvatsku scenu. Dio tih tekstova objavljen je 1994. u knjizi *Dobre slučajnosti*.

3. Književna revija

O značenju ratne *Književne revije* u hrvatskoj periodici svjedoči Branko Maleš u razgovoru s Nenadom Rizvanovićem za drugi broj *Kulta*.

“Osječka *Književna revija* je, za mene, nedavno objavila u pravom smislu pravi ratni broj u cijeloj hrvatskoj periodici. Može se prigovoriti da hvalim prijatelja Milana Živkovića i ekipu. Ali, činjenica jest to da neki drugi i veći hrvatski gradovi, u kojima rat nije bjesnio na osječki način, spremaju slične projekte – a dosad – unatoč povoljnijim životnim okolnostima – nisu još ništa slično, tragedizirano i dokumentarno tiskali. Sam sam radio na sličnom projektu tu, u Zagrebu, ali se taj blok i taj časopis još nije pojavio u slijedu meni slabo razumljive mirnodopske lagode ...

U aktualnoj hrvatskoj periodici zauzeti čelno mjesto nije, doduše, osobito teško. Osim *Quoruma*, svi su ostali časopisni prostori unjkave papirnate stranice.

Književna revija, ne samo prema mom mišljenju, trebala bi uskoro postati i najozbiljnije časopisno mjesto u (novoj) državi. Ako rat zaista stane, i ako se, u međuvremenu, nešto tipično *civilno*, tj. rutinski ne isprijечи, u *Književnoj reviji* surađivat će istaknuti politolozi, sociolozi, književnici, dakako, i iz Zagreba, jer su nezadovoljni sitničavošću i tituliranim modernitetom postojeće periodike” (Rizvanović 1992).

Uredništvo *Književne revije* 1990-ih čine: Josip Cvenić, Zlatko Kramarić, Julijana Matanović, Goran Rem, Delimir Rešicki, Stjepan Tomaš i Ivica Zec. Ratna izdanja *Književne revije* do danas su njezina najreprezentativnija izdanja. Oni su dokumentariji kulturoloških promišljanja i djelovanja u ratnom i poratnom Osijeku.

4. Ratni videodokumentarizam Ivana Faktora

Najznačajnije mjesto multimedijalnog umjetničkog prostora 1990-ih u Osijeku zauzima ime Ivana Faktora. “U pismo umjetnosti Ivan Faktor se autorski upisuje visoko stiliziranim djelima hrvatskog ratnog video dokumentarizma (...) iz opsežnog video dokumentarija u osobnoj pohrani izuzetno

pozorno izvlači određene ekstrakte te ih u karakterističnoj ciklusnoj *auto-cover* obradbi intertekstualizira uvođenjem jednoga davnog autora osječkih kinematografskih tridesetih godina, Fritza Langa, kroz čije rubove autobiografskih zapisa o iskustvu rata Faktor prošiva svoju – osječku ratnu autobiografiju” (Sablić Tomić i Rem 2003). Ivan Faktor, multimedijalni umjetnik, bavi se eksperimentalnim filmom, fotografijom, videom i videoinstalacijama. Od 1979. sudjeluje u konceptualističkim akcijama i izložbama, izvodi performanse s videom i filmom, postavlja instalacije, radi multimedijalne izvedbe.

Ratni videodokumentarizam upisuje filmovima *Osijek, petak 13., prvi dio*, *Osijek petak 13., drugi dio*, *Vinkovačka jesen*, *Guards*, *Grad traži ubojicu*. Ivan Faktor u ljeto 1992. u Mariboru predstavlja ratni filmski klasik *Osijek, petak 13.* Hrvatski su predstavnici, uz Ivana Faktora, na Međunarodnom trienalu “Ekologija i umjetnost” Nenad Dančuo, Pino Ivančić, Ivan Kožarić i Vesna Pokas. Sudjeluje i u projektnim izvedbama *Noise Slawonische Kunst* i uredničkim serijalima kinorepertoara u Ratnom kinu Royal (Ratni i Civilni film).

Sudjelovao je 1995. na 46. bijenalu u Veneciji (*A Case/At Home 2*), a 2002. bio predstavnik Hrvatske na 25. bijenalu u Sao Paulu. Na *Danima* je *hrvatske kulture* u Poznańu 2005. postavio vrlo zapaženu videoinstalaciju *Fritz Lang und Ich*. S Goranom Remom, osječkim Kinematografima i Filozofskim fakultetom u Osijeku provodi u 2005. i 2006. godini projekt *Kinokultura* u kojem otvara širi recepcijski prostor nekomercijalnim europskim i neeuropskim filmskim produkcijama.

Prilog 2. Delimir Rešicki, “Osječka ratna zbilja i europska umjetnička elita”. *Glas Slavonije* (2. srpnja 1992)

5. Kulturna memorija i izgradnja identiteta

Razdoblje 1990-ih godina za grad Osijek bilo je razdoblje lomova, rata, migracija, diskontinuiteta (gubitak socijalne sigurnosti, stabilnog položaja u društvu, egzistencijalne sigurnosti, svjetonazorskih koordinata, prijatelja,

sugovornika, čitatelja, doma, referentnih grupa ...). Stanje opće ugroženosti dovodi u pitanje (samo)opstojnost. Grad Osijek, paradoksalno, na taj kaos daje kreativne i snažne odgovore kulturološkim projektima, uspijeva očuvati identitet grada i snažno ga nadograditi. Dokumenti zbilje stvarani 1990-ih i kulturološki odgovori na zbilju kreativan su odgovor na prijetnju gubitka identiteta i mogućeg zaborava. Upravo su ti dokumenti, koje stalno nadopunjujemo iznovljenim istraživanjima, glavne sastavnice kulturne memorije grada Osijeka. Krajem 1990-ih Osijek je izgubio urbanu drugost u prostoru: kazališnu scenu *off*, književne i likovne radionice, književne tribine, klub ljubitelja filma, projekcije kulturnih filmova. Ta se urbana drugost ugasila nakon ratnog razdoblja i kulturna djelatnost grada Osijeka ostaje usko vezana uz institucionaliziranu kulturnu djelatnost.

Prilog 3: Dokumentarij *Kulta*

Broj 1, 1. veljače 1992.

Davor Špišić, *Čemu Kult?*

Branko Maleš, *Silazak u vlast*

Miroslava Vučić, *Intervju s Jevremom Brkovićem*

Noise *Slavonske Kunst: 9 dokumenti – 27. lipnja, raskrižje na Klajnovoj*

Ivica Zec, *Underground guerilla*

Goran Rem, *Slavonska krv*

Miroslava Vučić, *Saopćenje broj 1*

Branko Maleš i Milan Živković, *Razgovor s Goranom Remom i Ivicom Zecom*

Julijana Matanović, *Raspodijeljeno zlo*

Marinko Plazibat, *Granice*

Darko Jerković, *Sudbinski stage?, Stage sudbine?*

Broj 2, 8. veljače 1992.

Milan Živković, *Prijelaz Osijek*

Branko Maleš, *Plombiranje zubara*

Branimir Donat, *Slavonija – kalionica čovjekove hrabrosti*

Slobodan Novak, *Čovjek u ratnom loncu*

Željko Knežević, *(Vinkovci – Nuštar, 27. siječnja 1992)*

Davor Špišić, *Intervju: Zvonimir Ivković*

Zvonko Maković, *Kapucinska ulica*

Miroslava Vučić, *Imaš riječ koja boli, voli*

Nenad Rizvanović, *Razgovor: Branko Maleš*

Goran Rem, *Retroprijedlog za post*

Protivu gadnih sjećanja

Ivan Salečić, Jr., *Croatia movie – hrvatski slikopis*

Broj 3, 15. veljače 1992.

Branko Maleš, *Posljednja šansa u beogradskom pluralu*
Josip Horvat, *To nije bio Naci-kunst – bio je to čisti Art*
Miroslava Vučić, *Plače li Zagreb tuđe suze*
Branimir Donat, *Marketing mitskoga genocida*
Ivan Salečić, Jr., *Postmoderni Graal*

Broj 4, 22. veljače 1992.

Branko Maleš, *Američka veza*
Miroslava Vučić, *Intervju: Zvonko Maković*
Tko će režirati pod budnim okom snajpera?
Ana Lederer, *Bango-Bango*
Ivan Salečić, Jr., *Intervju: Branko Schmidt*
Darko Jerković, *Dinamizam podrumske svakodnevice*

Broj 5, 29. veljače 1992.

Branko Maleš, *Uramljivač slika*
Ana Lederer, *Intervju: Goran Tribuson*
Davor Špišić, *Glasanje osakaćenog ambijenta*
Dražen Bađun, *Intervju: Krunoslav Cigoj*
Ana Lederer, *Prodaja hrabrosti*
Darko Jerković, *U2: Berlin umjesto Dublina*

Broj 6, 7. ožujka 1992.

Branko Maleš, *Faza pa(r)kiranja*
Miroslava Vučić, *U mraku stvarnost stvarna ili kratko ispisivanje melankolije*
Ivan Salečić, Jr., *Žongliranje za Dutcha Schultza*
Ana Lederer, *Dramatika jednog čina*
Darko Jerković, *Gitare mijenjaju pravila*

Broj 7, 14. ožujka 1992.

Branko Maleš, *Gotovci bez zaštite*
Ingrid Žic, *Intervju: Želimir Mesarić*
Janka Vukmir, *Nigdje ništa tužno, nigdje patnje, nigdje veselja – nigdje ništa*
Darko Jerković, *My Bloody Valentine: Duboki pop san*
Ana Lederer, *Njih dvije*
Ivan Salečić, Jr., *Crni kolor*

Broj 8, 21. ožujka 1992.

Branko Maleš, *Dionice novog morala*
Janka Vukmir, *Tko jede hrvatske galerije?*
Ana Lederer, *Globalna revitalizacija baštine (i Teatra)*
Ivica Župan, *Otac tvrdokuhane škole*
Intervju: Zrinko Ogresta

Broj 9, 28. ožujka 1992.

Branko Maleš, *Vrtlar*

Miroslava Vučić, *Intervju: Pavao Pavličić*

Ana Lederer, *Gle kako lijepo počinje dan*

Feđa Vukić, *Crno-bijelo u koloru*

Darko Jerković, *Iznuđena samoanalitička otvorenost*

Broj 10, 4. travnja 1992.

Branko Maleš, *Sudbina malih ljudi*

Ana Lederer, *Dobra volja Crvenkapice*

Feđa Vukić, *Satelitski AIDS*

Ivica Župan, *Ljubitelji tijela*

Darko Jerković, Delimir Rešicki, *Punk, garaža, underground*

Miroslava Vučić, *Priče iz prve lože pakla*

Broj 11, 11. travnja 1992.

Branko Maleš, *Upotreba melankolije*

Ana Lederer, *Egzistencijalizam prisilnog trenda*

Feđa Vukić, *Sarajevski atentat*

Ivica Župan, *Crna maska*

Ivan Salečić, Jr., *Ne-odrastanje*

Broj 12, 18. travnja 1992.

S. K., *Uskrs 1919. g.*

Ivan Salečić, Jr., *Intervju: Krsto Papić*

Bogdan Mesinger, *Priča o uskrsnom jajetu*

Miroslava Vučić, *Zarastle staze*

Feđa Vukić, *Efekt promjenjive pozadine*

Ivica Župan, *Legendarna karlica*

Broj 13, 25. travnja 1992.

Branko Maleš, *Bog i mali Bernardo*

Miroslava Vučić, *Svaki metak ima svoje ime*

72 minute, naglas

Sandra Križić-Roban, *Uznemiravajuće djelovanje realizma*

Ana Lederer, *Univerzalna intelektualna bića*

Feđa Vukić, *Dilema daljinskog upravljača*

Broj 14, 2. svibnja 1992.

Feđa Vukić, *Veliko plavetnilo*

Branko Maleš, *Limonov steže usta*

Ana Lederer, *Urotničke tragedije*

Ivan Salečić, Jr., *Skautizam*

Sandra Križić-Roban, *Trojstvo slikovnog*

Ana Lendvaj, *Puške povijesti uperene su nam u leđa!*
Darko Jerković, *Novo ustrojstvo neovisnog rocka*

Broj **15**, 9. svibnja 1992.

Branko Maleš, *Rogićev rat i mir*
Feđa Vukić, *Temišvarski sindrom*
Ana Lederer, *Panova sretna misao*
Darko Jerković, *Vodič kroz novu Grunge buku*
Miroslava Vučić, *Priča, pričica ... nagrada*

Broj **16**, 16. svibnja 1992.

Branko Maleš, *Inteligencija – demokracija – rat*
Ana Lederer, *Scenske maglene pare*
Feđa Vukić, *Most*
Bogdan Mesinger, *Ecce Homo!*
Anđelko Milardović, *Populistička politička kultura*
Sandra Križić-Roban, *Baštinici bez baštine*
Delimir Rešicki, *Poruke s umirućih zvijezda*
Ivan Salečić, Jr., *Horror vesele obitelji*

Broj **17**, 23. svibnja 1992.

Branko Maleš, *Hrvatsko pismo i Nambiarova biografija*
Ana Lederer, *(De)koncentriranje publike*
Feđa Vukić, *Nered*
Ivan Salečić, Jr., *Slava mog oca & Dvorac moje majke*
Miroslava Vučić, *Međuprostor rubova*
Darko Jerković, *Techno – logika plesa*

Broj **18**, 29. svibnja 1992.

Branko Maleš, *Šeksovo pranje sapuna*
Ana Lederer, *Emocionalna crna rupa*
Feđa Vukić, *Europski blues*
Ingrid Žic, *Prostor ishodišta*
Delimir Rešicki, *Otrovni bršljan rock and rolla*

Broj **19**, 6. lipnja 1992.

Branko Maleš, *Heroji u molu*
Ana Lederer, *Sablasna (kazališna) kulisa*
Feđa Vukić, *Norme i klišeji*
Davor Špišić, *Naturalizam kraja stoljeća*
Ivan Salečić, Jr., *Psihopat ili klaun?*
Miroslava Vučić, *Hrvatska izdavačka šutnja*
Darko Jerković, *Kumovi soničnog rocka*
Darja Radović, *Kakav je design made in Croatia?*

Broj 20, 13. lipnja 1992.

Branko Maleš, *Beograd se mrzi uzajamno*
Ana Lederer, *Žanrovi razbludnih sinova*
Feđa Vukić, *Vijest dana*
Ivica Župan, *Šarmantno slavljenje sadizma*
Ivan Salečić, Jr., *Ženska osovina*
Delimir Rešicki, *Nick u zemlji, prahu i pepelu snova*
Tugomil Čopčić – Tugi, *Delikt slikom?*

Broj 21, 20. lipnja 1992.

Branko Maleš, *Ćosić jaše na čelu kolone*
Ivan Salečić, Jr., *Intervju: Tomislav Radić*
Feđa Vukić, *Čokoladna armija*
Sandra Križić-Roban, *Teorija oblikovanja*
Miroslava Vučić, *Što se događa tamo, tamo u Hrvatskoj?*
Darko Jerković, *Majstori sampling popa*
Ivica Župan, *Profinjenost i kontrolirana strast*

Broj 22, 27. lipnja 1992.

Branko Maleš, *Krajem siječnja, 1992.*
Julijana Matanović, *Tradicija kulture u Slavoniji je – suvremenost*
Miroslava Vučić, *Koje je boje slavonska krv?*
Feđa Vukić, *Svršetak na početku*
Delimir Rešicki, *Tuga mraka rosi po sokaku*
Darko Jerković, *Između razuma i bezumlja*
Delimir Rešicki, *Eksplorzija loše zbilje i urnebesne duhovitosti*

Broj 23, 4. srpnja 1992.

Branko Maleš, *Krajem siječnja, 1992 (2)*
Miroslava Vučić, *Ijuk iliti vinkovačka okomica sve do hrvatskog neba*
Ivan Salečić, Jr., *Animacije živih i mrtvih*
Katja Jocić, *Balade ... koje donosi vjetar ...*
Ana Lederer, *Poetika dobre rutine*
Feđa Vukić, *Lakmus brutalne umjetnosti*
Delimir Rešicki, *Urbani satir nietscheanskoga duhovnoga naslijeđa*

Broj 24, 11. srpnja 1992.

Feđa Vukić, *Provincija političkog turizma*
Ivan Salečić, Jr., *Intervju: Bob Godfrey*
Ana Lederer, *Veliki, agresivni šmuk*
Ivan Božičević, *Svijet je rasulo*
Delimir Rešicki, *Intervju: Julijana Matanović*
Darko Jerković, *Godina novih valova*

Broj **25**, 18. srpnja 1992.

Feđa Vukić, *I pušenje šteti zdravlju*

Ivica Župan, *Andyjeve posljednje večere*
Individualisti i brojevi

Ana Lederer, *Koncept polumraka*

Ivan Salečić, Jr., *San: vrlo dubok*

Delimir Rešicki, *Ponovno na putu od žutih opeka*

Broj **26**, 25. srpnja 1992.

Feđa Vukić, *Zbogom ljetu!*

Ana Lederer, *Čitanje hrvatske kulture*

Sandra Križić Roban, *Suze i sveci*

Urbanizam na rubu pameti

Ivica Župan, *Široka prostranstva melodijske slobode*

Sanda Ham, *Jezik naš hrvatski*

Broj **27**, 1. kolovoza 1992.

Feđa Vukić, *Pogrebi i pomiriši!*

Sanda Ham, *Povratak – da ili ne?*

Ivica Župan, *Poetika uzajamne detekcije*

Delimir Rešicki, *Posljednji rock zombie*

Broj **28**, 8. kolovoza 1992.

Branko Maleš, *Novi Sabor bez radnika*

Feđa Vukić, *Politički srednji prst*

Ivan Salečić, Jr., *Je li Zagreb otvoren grad?*

Montiranje prevarenih

Dubravka Vrgoč, *Utopija ili strategija razumijevanja*

Delimir Rešicki, *Kao svijeća na vjetru*

Sandra Križić-Roban, *Eksploatacija života i smrti*

Broj **29**, 15. kolovoza 1992.

Branko Maleš, *Kako smo kupovali auto*

Dubravka Vrgoč, *Potruga za jednom Noći*

Feđa Vukić, *Dvije olimpijade*

Ivan Božičević, *Nomadska duša*

Feđa Vukić, *Naprijed u prošlost ili: kako obnavljati*

Ivica Župan, *Skice u grimizu*

Darko Jerković, *Pritajena prepoznatljivost stila*

Broj **30**, 22. kolovoza 1992.

Branko Maleš, *Ministarstvo mora*

Dubravka Vrgoč, *Konfekcijski odlazak u smrt*

Sanda Ham, *Opisivanje jezika*

Feđa Vukić, *Je li "tehnomenadžer" Hrvat?*
Ivica Župan, *Usud vatre*
Darko Jerković, *Nostalgični noise američkog sna*

Broj 31, 29. kolovoza 1992.

Branko Maleš, *Legenda je jeftinija stvarnost*
Pavao Pavličić, *Vukovarska bolnica 1950.*
Delimir Rešicki, *Bablje ljeto*
Davor Špišić, *Bijela, oznojena*
Feđa Vukić, *Gdje je Vukovar?*
Miroslava Vučić, *Glava dolje, ruke na leđa*
Bogdan Mesinger, *Kako sam pisao likovni osvrt*
Kao da su nam ruke rezali

Broj 32, 5. rujna 1992.

Branko Maleš, *Dalmacija kao deponije sreće(?)*
Ivan Salečić, Jr., *Stilizirana nostalgija*
Feđa Vukić, *Staro za novo*
Ivan Božičević, *Ljetne skitnje*
Delimir Rešicki, *Genij iz tame, na rubu grada*

Broj 33, 12. rujna 1992.

Branko Maleš, *Luftanje tijela u podsezoni*
Sandra Križić-Roban, *Newyorška zapažanja*
Feđa Vukić, *Policiji s ljubavlju*
Darko Jerković, *Gospodar vlastitih ceremonija*
Ivan Salečić, Jr., *Paradise*
The Blackrobe

Broj 34, 19. rujna 1992.

Branko Maleš, *Tipovi napuštanja grada*
Ana Lederer, *Svijet, Ukus, Teatar*
Feđa Vukić, *Desetljeće gledanja*
Ivan Salečić, Jr., *Crno i tirkizno*
Dubravka Vrgoč, *Borgesovsko predvečerje stoljeća*
Josip Horvat, *Nije se radilo o apstrakciji nego o slobodi*

Broj 35, 25. rujna 1992.

Branko Maleš, *Hrvat po državljanstvu, Srbin po nacionalnosti*
Delimir Rešicki, *Zašto kucaju satovi?*
Sandra Križić-Roban, *Zbirke obiteljskih tradicija*
Feđa Vukić, *Ritz Cabare!*
Zoran Jaćimović, *Henri Cartier Bresson*
Darko Jerković, *Provociranje vlastite sreće*

Literatura

- Benčić, Živa. 2006. *Lica Mnemozine*. Zagreb: Ljevak.
- Flaker, Aleksandar. 2006. Slamnig živi u Osijeku i Poznanu. *Književna republika* 4 (3–4): 239–248.
- Lachmann, Renate. 2002. *Phantasia / Memoria / Rhetorica*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Oraić-Tolić, Dubravka. 1992. *Hrvatsko ratno pismo 1991/92*. Zagreb: Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta u Zagrebu.
- Oraić-Tolić, Dubravka. 2005. *Muška moderna i ženska postmoderna*. Zagreb: Ljevak.
- Rem, Goran. 1997. *Slavonsko ratno pismo*. Osijek – Slavonski Brod – Vinkovci: Matica hrvatska.
- Rizvanović, Nenad. 1992. Razgovor: Branko Maleš. *Glas Slavonije* (8. 2. 1992), *Kult* 2: 23.
- Sablić, Helena. 1992. Dokumentarij. *Književna revija* 32 (3–6): 289.
- Sablić Tomić, Helena, Goran Rem. 2003. *Slavonski tekst hrvatske književnosti*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Sablić Tomić, Helena, 2005. *Tekla rijeka Drava*. Osijek: Ogranak Matice hrvatske Osijek i Jelencore.
- Špišić, Davor. 1992. Čemu Kult? *Glas Slavonije* (1. 2. 1992), *Kult* 1: 1.
- Zlatar, Andrea. 1995. Vrijeme dokumenta ili dokument vremena. *Dubrovnik* 5: 7–13.